

Anadolu'da Selçuk Sanatı

Seljuk Art In Anatolia

Aktaran: Nuran ÖZLÜK*

ÖZET

Nurettin İbrahim, 1926 yılında kaleme aldığı dört bölümden oluşan "Anadolu'da Selçuk Sanatı" adlı seri makalesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde özellikle Konya'da inşa edilen cami, medrese, türbe gibi yapıların hangi hükümdar zamanında, hangi mimarlar tarafından, niçin vücuda getirildiğini ve bu binaların özelliklerini dönemin süreli yayınlarından biri olan Millî Mecmua'nın sütunlarına taşınmıştır.

Bu çalışma ile sözü edilen yazılar Osmanlı Türkçesinden çevrilerek Alaattin Camii, Sahip Ata Camii, Sahip Ata Türbesi, Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese, Beyhekim Mescidi, Şeyh Bedrettin Konevi Türbesi gibi tarihî eserlerimizin inşa edilmesi ve 82 sene önceki durumlarını günümüz okurlarının dikkatine sunmak amaçlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Konya'da Selçuk Sanatı, Cami, Medrese, Türbe

ABSTRACT

Nurettin İbrahim wrote a serial article which was named "Seljuk Art in Anatolia" has four parts. In this article, buildings like Muslim theological school, mosque, tomb which are in many places of Anatolia especially in Konya; in which monarch period, by which architecture, why these buildings were builded and their properties are involved in Milli Mecmua which was one of that period.

With this work; writings which are mentioned by translating from Ottoman Turkish, taking today's readers' attention on building our historical places like Alattin Mosque, Sahip Ata Mosque, Sahip Ata Tomb, Karatay Muslim Theological School, Sırçalı Muslim Theological School, Beyhekim Mosque, Şeyh Bedrettin Konevi Tomb and their situations in 82 years ago is aimed.

KEY WORDS

Seljuk art in Konya, Mosque, Madrasah, Tomb

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi.

ANADOLU'DA SELÇUK SANATI¹

-1-

Anadolu'yu süsleyen ve mimari tarihimizin muazzam kâbesi olan nice be-dii (*güzel*) eserlerimiz vardır ki kıymeti ve zenginliği birçoklarımızın meçhulüdür. Evet, çünkü bu vadiye yazılmış kitaplarımız, bu eserleri tespit etmiş kataloglarımız yoktur. Bunun içindir ki mimari tarihimizin birçok sahifelerine vâkıf (*haberdar*) değiliz. Bu ise Türk ve Türkçülük namına affı kabil (*mümkün*) olmayan bir günahdır.

Tarihimizin muhtelif (*çeşitli*) mevzularıyla uğraşan müverrihlerimiz (*tarihçilerimiz*), biraz da vakitlerini Rumeli ve Anadolu'daki mimari eserlerin tarihî noktalarına hasretmiş (*ayırmuş*) olsalardı hiç şüphe yok ki bugün, hakiki delillere istinat eden (*dayanan*) binlerce zengin eserlerimizin tarihî bir kitabına malik olurduk.

Tetkikatımız (*araştırmalarımız, incelemelerimiz*) bize Selçukilerin pek eskiden beri sanat meftunu (*tutkunu*) olduklarını gösteriyor. Üç asır kadar başlı başına bir medeniyet teşkil eden (*oluşturan*) Selçukilerin Anadolu'nun bazı kısımlarında birçok mimari hazineler vücuda getirmiş olduklarını iftiharla görüyoruz.

Biz, mimarimizi iki kısma ayırabiliriz: Birincisi Selçuk, ikincisi Osmanlı mimarisidir. Merhum Mimar Kemalettin Bey, makalelerinin birinde Selçuk ve Osmanlı mimarisi hakkında şunları kaydetmişler idi:

“Bu iki devrin müteaddit (*birçok*) cinsteki asarı (*eserleri*) arasında yalnız iklim ve malzeme-i inşaiye (*inşaata ait malzeme*) tesiratyyla (*tesirleriyle*) vüsat (*genişlik*) ve cesamet (*büyüklik*) itibarıyla bazı farklar mevcut olup meslek-i mimarinin (*mimarlık mesleğinin*) esas kavaidi (*kuralları*) ve terakkiye (*ilerlemeye, yükselmeye, genişlemeye*) doğru ve takip ettiği yol, daima birdir. Mesela Selçuk asarında büyük açıklıklar nasıl o usulde kemerlerle örtülürse Osmanlı Devrinin asarında dahi yine kemerlerin hâl ve vaziyetine göre inşai ve güzel şekilleriyle kapanır ve her ikisinde de açıklığı kapamaya say eden (*çalışan*) kısım-ı inşaiyenin (*inşaata ait kısmın*) şekil ve vaziyeti maddesinin maruz olduğu (*etkisinde kaldığı*) kuvvetleri çekmeye hakikaten müsait ve onu alenen (*açıktan açığa*) göstermek-

¹ Nurettin İbrahim, “Anadolu'da Selçuk Sanatı 1”, *Millî Mecmua*, C. 8, S. 94, 15 Eylül 1927, s. 1522-1524

tedir. Her ikisinin teşekkülât-ı tezyiniyesinde (*süsleme şekillenmelerinde*) malzeme ve kavaid-i inşaiyeye (*inşaata ait kurallara*) tevafuk etmeyen (*uymayan*) yanlış ve yalancı güzellikler yoktur.”

Anadolu’daki dinî binaların ekserisinde (*genelinde*) inşai malzemenin başlıca esaslarından olarak sırlı ve sırsız tuğla istimal edilmiştir (*kullanılmıştır*). Türkler, Küçük Asya’nın şarkında yaşarlarken buradaki kavi (*dayanıklı*) tuğla çamurlarına sahip olmuşlardır. Bazı rivayete (*söylentiye*) ve merhum Mimar Kemalettin Bey’in izahlarına (açıklamalarına) göre ilmî tetkikler, Türklerin beşinci ve yedinci miladi asra atfolunan (*yüklenen*) güneşte pişmiş tuğladan yapılmış katlı ve kemerli binalarını keşfetmiştir.

Selçuk medeniyeti, bütün Avrupaca bir sanat ve bediiyat (*estetik*) yuvası olarak kabul edilmiştir. Bu yuvada birçok güzide (*seçkin*) üstatlar yetişmiş, ilim ve irfanın yüksekliğiyle tarih sahifelerine altın yapraklar hediye etmiştir. Selçukilerin sarayları, camileri, medreseleri, türbeleri gerek mimari tarzı gerek tezyin tarzı nokta-i nazarından (*görüşünden*) birer şaheserdir.

Selçukilerin hayrete şayan (*layık*) derecede vücuda getirdikleri eserler, bize Selçuk sanatkarlarının müptedisinden (*acemisinden*) üstadına kadar teşvik, refah ve saadet içinde yaşamış olduklarını ispat ediyor. Biz, bu sütunlarda Anadolu’daki muhtelif Selçuk eserlerini sathi (*yüzeysel*) bir surette (*şekilde*) yaptığımız tetkiklerle bu medeniyetin sanat yüksekliklerini irae edeceğimizi (*göstereceğimizi*) ümit ediyoruz. Selçuk abidelerini tetkik etmek için Anadolu’nun birçok kısımlarını gezmek ve tarihî vesikalar (*belgeler*) üzerinde büyük bir azimle yürümek icap eder. Selçuk sanatı, bütün Asya-yı Sugra (Küçük Asya) dâhilinde büyük bir rağbet görmüştür. Hatta miladi on üçüncü asırda Asya-yı Sugra, yekahenk (*aynı ahenkte*) bir sanat teşkil etmiştir. Selçuk sanatı, diğer milletlerin sanatı gibi bazı milletlerin sanatı ile karışmış; fakat Selçuk sanatkarları bu bilgilere kendi bildiklerini de ilave ederek eserlerini büyük bir maharet (*ustalık*) ve zevk ile vücuda getirmişlerdir. Binaların birçoğunda Arap, İran tarzı; Suriye, Ermeni şekilleri; sütunlar, başlıklar görülür ki bunlar sonradan Selçuk sanatına kalp edilmiş (*dönüştürülmüş*) usuldendir. Fakat nebati (*bitkisel*) müzeyyenat (*süslemeler*) ve arabesklerin birçoğunda tamamıyla Selçuk sanatını görmek mümkündür. Selçukiler sanatlarının terakki ettirilmesi için diğer memleketlerden sanatkar celbine (*getirmeye*) en büyük fedakârlıklar göstermekten geri kalmadılar. Muntazam (*düzenli*) bir surette kurulmuş bir sistem içinde çalıştılar.

Alparslan’ın ve halkının saltanatı zamanında ulum (ilimler) ve sanat, her gün biraz daha gözleri kamaştırıcı bir şua (*ışın*) ile terakki ediyordu. Birinci

Alaattin Keykubat, Selçuk hükûmetinin idaresini elde edince sanayi-i nefisenin (*güzel sanatların*) terakki çarelerini tespit etmek için fiile (işe, davranışa) vazedilebilecek (*konulabilecek*) programlar çiziyor, memleketin kapılarını İslam sanatı meftunlarına daima açık bulunduruyordu. Birinci Alaattin Keykubat'ın Selçuk hükümdarları içinde pek mühim bir mevki (yeri) vardır. Saltanatı zamanında hudutlar büyüyor, yeni yeni şehirler tesis ediliyor (*kuruluyor*), metin (*sağlam ve dayanıklı*) surlar yapılıyor, İslam medeniyetinde büyük mevki sahibi olan zatlar (kişiler) yetişiyor, işgal altında bulunan büyük şehirlere hayat, muntazam bir şekilde geçiyor, saz ve söz meclisleri gündün güne artıyor, sanayi-i nefisenin her şubesi yükseliyordu. Alaattin Keykubat-ı Evvel (*I. Alaattin Keykubat*), muntazam bir idareye malikti. Moğol istilası bir kara bulut gibi İran üzerinde dolaşırken bütün ulema (*bilginler*), hükema (hakîmler), fen ehli Selçuk sanatının yegâne (*biricik*) pırlantası mesabesinde (*derecesinde, değerinde*) bulunan Konya'da kendilerini gösteriyorlardı. Sanat âşıkları, burada hiç ümit etmedikleri bir surette karşılanıyor, takdire mazhar oluyorlar, iltifat görüyorlardı. İnşaat, şehrin her tarafını kaplıyor, vücuda getirilen eserler de mübdilerinin (*yeni şeyler bulanlarının*) zekâ ve istidatları göz önüne dökülüyordu. Tezyinatta yekahenk bir zevk her dakika kendini gösteriyor, halkta sanat meftuniyeti çılgınca bir hâl alıyordu. Artık Konya, Selçukilerin medeni eserleriyle dolmakta idi. Burası yeni yetişenlere muazzam bir sanat kâbesi olmuştu. Buldukları memleketlerde layıkıyla takdir görüp eser yaratma sahasını bulamayan sanatkârlar, kendiliklerinden birer ikişer bu sanat merkezine akın ediyorlardı.

Konya, en revnaktar (*parlak*) ve şerefli demlerini (*zamanlarını*) yaşıyordu. Beyaz kemerli, mozaik örtülü kubbelerin dekorları arasında havuzların sayısız mermer fıskiyelerinde çağlayan billur su seslerinin akislerini dinleyen genç sanatkârlar, ilhamlarını ruhlarının kudretiyle yoğuruyorlardı. Sanat, burada o derce rağbet görmüştü ki sanatkârların işledikleri eserlerin estetik nokta-i nazardan haiz oldukları (*taşıdıkları*) mükemmeliyet, ziyaret edenlerin ruhlarında bir derinlik, dile gelmez yüksek duygular uyandırıyor. Bu medeniyet beldesinin etrafında dinî mebaniden (*binalardan*) maada (*başka*) hamamlar, kervansaraylar inşa ediliyor; halk, bu hamamların temiz sularıyla yıkanıyor, yolcular istirahatlarını temin etmek için kapıları, duvarları oymalı nakışlarla süslü kervansaraylara iltica ediyorlardı (*sığınıyorlardı*).

Selçukiler, medeniyetleri müddetiyle kıyas edilemeyecek derecede çok mamureler (*bayındır yerler*) yaptılar. Dinî binalardan maada köy inşaatın bazı kısımlarında sümbüllü tuğla tezyinatı kullanmışlardır ki bu nevi (çeşit) tuğlalara kervansaray, kale, han kapılarında ve burçlarında tesadüf edilmiştir. Bura-

lardaki tasviratın (betimlemelerin) çoğunu kartal, karakuş teşkil ederdi; bu da kuvvet ve kudreti gösterirdi. Hükümdar ve vezirler, ileri gelen zatlar çeşmeler, camiler, medreseler, imaretler, makberler (*mezarlar*) yapar; Selçuk sanatının en revnaktar, en güzide eserlerini inşa ettirirlerdi.

Selçuk sanatının mutlak hâkimiyeti Selçukilerin Küçük Asya'yı zapt ettiklerinden sonra başladı. Sanat teşkilatından maada idari, iktisadi, askerî ve bunlara mümasil (*benzeyen*) muntazam teşkilat vücuda getirdiler. Yaptığımız tetkik ve tetebbular (*incelemeler*) ile Selçukiler'de dinî noktadan şiir, musiki, nakış, heykeltraşlık gibi güzel sanatlarla iştiğalin (*meşgul olmanın*) memnu olmadığını (*yasaklanmadığını*) görüyoruz. Daha beşinci asır içinde mimari eserler yapan Selçuki artistleri yanında çalışan nakkaşlar bulmak mümkündür. Bu tarihe ait abideler, Rüknettin Mesut'un hayratı olarak gözükmektedir.²

Sanatın günden güne ilerlediği devirlerde Bedrettin Tebrizi, Bedrettin Yavaş, Aynüddeve, Kaluyan, Hacı el-Mevlevi gibi daha birçok sanatkârlar, bu ilim diyarından feyz alıyorlardı. Selçukiler, evvela Anadolu'da tuğla inşaatını kabul ettiler. Sonraları Osmanlılar, taş ocakları keşfederek taş inşaatında karar kıldılar. Selçuk Devrinin en eski mimarisinden başlayarak gittikçe şekilden şekle giren mimari tarzı, bu tebeddülü (*değişmeyi*) bize pekâlâ ispat eder. Selçuk ve Osmanlı sanat mekteplerinde vasıl olunacak (*ulaşılacak*) gayenin bir noktada birleştiği, eserlerde zaman ve muhite (*çevreye*) göre fazlalık ve eksiklikle hat ve çizgilerin değişmiş olduğu görülür.

Garp müdekkikleri (*incelemecileri*) pek yakına kadar Türk sanatını araştırmaları larken bitarafane (*tarafsız şekilde*) hareket etmeyi akıllarına bile getirmemişler, gözlerinin önlerinde kendini teşhir eden semapaye (*gökyüzü mertebesindeki*) sanat eserlerinin Selçukiler tarafından vücuda getirilmediği gibi yanlış fikirlerle beraber bu eserlerin hangi tarihte ve kimin tarafından inşa ettirildiğini, kitabelerdeki yazıları ve tarihleri yalan yanlış okumuşlar ve iddialarında sebat ederek (*direyerek*) Türklerin ibda (*yaratma*) kabiliyetinden pek uzak olduklarını yazmışlar ve gördükleri eserlerin de ecnebi sanatkârlarının maharetli ellerinden çıkmış olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Konya'da doğan ve orada sanat bilgilerini tahsil etmiş İnce Minare, Sahip Ata, Nalıncı Baba Tekkesi; Sivas'ta Gök Medrese gibi eserler vücuda getiren ve menakıp (*menkibeler*) kitabeleriyle (*yazıtlarıyla*) ecnebi eserlerinde Galuyan olarak zikredilen üstat bir sanatkârın varlığı, sanat tarihimize iştiğal edenlerin malumudur. Şimdiye kadar bu üstadın ismi, birçok kimse tarafından Galuyan

² "Türk Nakış Tarihinde Mevleviler", Şahabettin, *Millî Mecmua*, S. 42.

olarak tesmiye edilirken (*adlandırılırken*) kıymetli gençlerimizden Şahabettin Bey, Galuyan'ın ilk harfini "k" ile başlayarak Kaluyan şeklinde tahrir eylemek (*yazmak*) daha doğrudur, diyor. Biz, Şahabettin Bey'in fikrine tamamen iştirak edebiliriz. Kaluyan'ın Ermeni olduğuna hiç şüphe yoktur. Esasen "amel-i Kelük bin Abdullah" imzasından kendisinin aslen Ermeni iken bilahare (*sonradan*) İslamiyeti kabul etmiş olduğunu anlıyoruz. Çünkü o vakitler, din tebdil edenlerin (*değiştirenlerin*) peder ismi, Abdullah tesmiye edilirdi. Hatta Keykavus-ı Sani'nin (II. Keykavus'un) veziri Karatay bin Abdullah da bu türlü sonradan konulmuş bir Müslüman adını taşıyor.³ Şimdi burada mühim bir mesele var ki o da Kelük bin Abdullah'ın Kaluyan el-Konevi" ile aralarındaki münasebettir; ikisinin de aynı şahıs olup olmamasıdır. Sivas'taki Gök Medrese üzerinde bir kitabe vardır ki burada Kaluyan el-Konevi yazılıdır. Konya'daki abidelerde ise Kelük bin Abdullah olarak levhaları görüyoruz. Bu abidelerde çalışma tarzları birdir. Bir zanna göre bu iki şahıs aynı sanatkârdır. Bir zanna göre de bu imzalar başka başka sanatkârlara aittir. Fakat eserlerde çalışma tarzlarının bir olmasına bakılırsa bunların aynı şahıs olduğu ve Sivas'ta Kaluyan el-Konevi, Konya'da ise Kelük bin Abdullah olarak imza attığına hükmedebiliriz. Böyle olduğu hâlde sanatkârın hayatına ait bizi tenvir edecek (*aydınlatacak*) başka bir eserin ve fazla bir malumatın olmamasından bu imzaların layıkıyla, müspet deliller ile hâlledelememesi sanat tarihimiz için mühim bir boşluktur. Yalnız Kelük bin Abdullah'ın eldeki malumata göre 688 tarihlerinde berhayat (*sağ*) olduğu dur. Osmanlı sanatkârları, üstatları bulunan Selçuk sanatkârlarından pek ziyade istifade etmişler ve bazı mühim hususlarla beraber Selçuk Devrinin menşuri (*prizmatik*) direk mimari tarzını kendi eserlerinde de tatbik etmişlerdir. Selçuk mimarisi, Türk mimarisinin en yüksek bedii kıymetini haiz (*taşıyan*) çok zengin bir üstat mimarisidir. Bu eserlerin tahripten kısmen kurtulabilen kısımları mazideki varlığımıza dair teccüm etmiş (*belirmiş*) bir vesika, birer sanat tarihi mombaıdır.

Burada bir meseleye daha temas etmek isteriz ki o da Selçukilerin inşaatında tuğla ve taş istimal edişlerine başlıca sebep, kerestenin fıkdanı (*yokluğu*) dolayısıylaıdır. Kapılardaki gördüğümüz sütunlar, oyma tezyinat, nısf-ı üstüvane (yarım silindir) tonozlar, kubbeler bize bunun bütün üryanlığıyla (*çıplaklığıyla*) gösteriyor. Minarelerin inşası suretine gelince burada iri ve gayet muntazam hendesi (*geometrik*) şekilleri havi mozaik tarzında çini levhalar kullanılmıştır. Bu tarz inşaat ve tezyin ise pek büyük bir maharete mütevakıftır (*bağlıdır*).

³ *Millî Mecmua*, Şahabettin, S. 45.

ANADOLU'DA SELÇUK SANATI⁴

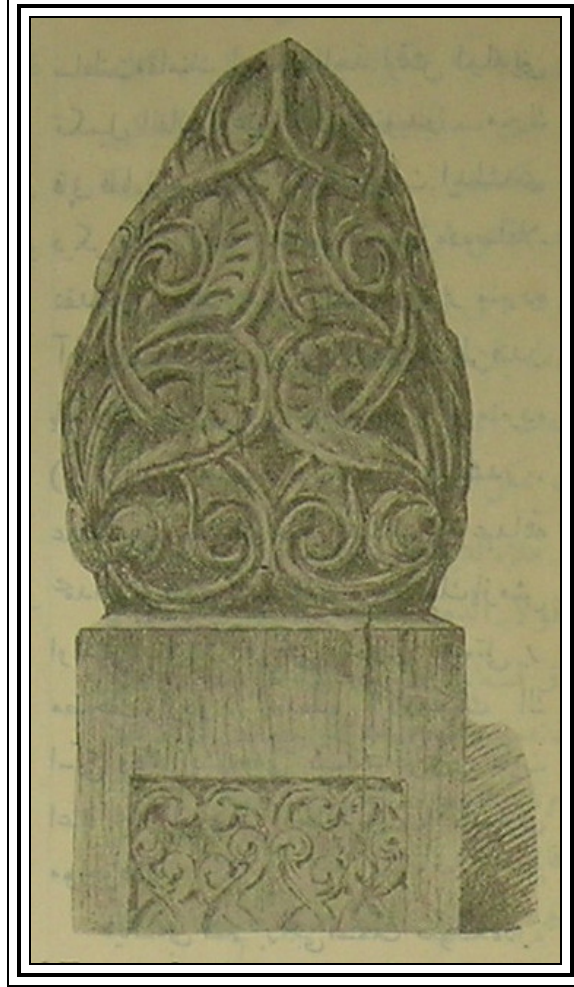
-2-

Selçukilerin daha eski zamanlara ait mimari eserlerine layıkıyla vâkıf değiliz. Yalnız Alaattin Keykubat'ın saltanatı zamanında sanatın tam bir istihale (*biçim değiştirme*) geçirmiş olduğunu biliyor ve tarihî kayıtlarla eserlerden sütunlu cami ve medreselerin Elenizm medeniyetinin sütunlu mimari tarzına zeyl (*ek*) olarak yapılmış olduğunu öğreniyoruz.

Selçukilerin vücuda getirmiş oldukları sarayların yanında Konya'daki Alaattin Köşkü de mühim bir mevki işgal eder. Bu köşk, bugün bir harabezardan (*viranelikten*) başka bir şey değildir. Köşkün minakâri (*mine işçiliği*) safhaları havi büyük kapısı, minakâri tuğlalardan imal edilmişti. Masnu (*sanatla yapılmış*) istalaktitli gayet muhkem (*sağlam*) konsollarla müstenit (*yaslanan*) bir balkon vardı. Balkonun etrafı gayet nadide çinilerle tezyin edilmiş olup mimari tarzı az çok İran mimarisi şeklinde idi. 551-588 tarihinde İkinci Kılıçarslan zamanında muhteşem bir saray olarak yaptırıldı. Güzel bir de kulesi vardı.⁵ Vaktiyle Rum Mahallesi olan Sahip Ata Camii karşısındaki evlerin alt kısımlarında bazı temel harabelerine tesadüf edilir ki bu da Konya eski surunun meydana kalmış kısımlarıdır. Eski surun bizi tenvir edecek muazzam hiçbir kısmı kalmamıştır. Muhtelif rivayetlere göre bu sur, vaktiyle otuz zira' (*arşın*) yüksekliğinde idi. Alaattin Tepesi, bu surun ortasında kalır ve büyük bir mesaha-i sathiyeyi (yüz ölçümünü) işgal ederdi. Etrafında yirmi zerra' umkunda (*derinliğinde*) hendekler vardı. Surun on iki kapısının her biri bir semte açılırdı. Bu kapıların meşhurları şu isimlerle tesmiye edilirdi: Larende Kapısı, At Pazarı Kapısı, Sille Kapısı, Aksaray Kapısı, Ladik Kapısı, Telli Kapı.

⁴ Nurettin İbrahim, "Anadolu'da Selçuk Sanatı 2", *Millî Mecmua*, C. 8, S. 96, 15 Teşrinievvel 1927, s. 1548-1551.

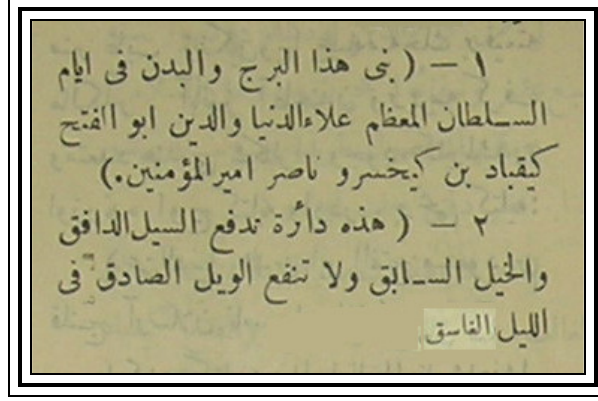
⁵ 1339 sensinde tabedilmiş (*basılmış*) olan "Konya Rehberi"nden 19.7.1323 tarihine kadar kulesinin mevcut olduğunu ve mezkûr (*sözü edilen*) tarihte bu kulenin çökerek şimdiki hâlini almış olduğunu anlıyoruz.

Konya'da Alaattin Camii Minberinin Tezyinatından

Bu kapıları Selçuk heykeltıraşlarının taşları yontarak vücuda getirdikleri kabartma kuş timsalleri (*simgeleri*) süslerdi. Tarihî rivayetlere nazaran bu sözler, hicretten sonra 618 tarihinde Selçuk hükümdarı Alaattin Keykubat-ı Evvel tarafından inşa edilmiştir. Bu kapıların üzerinde bulunan kitabelerden biri şöyledir:⁶

⁶ Bu kitabeler vaktiyle Konya Müzesi'nde idi. İkinci kitabeyi Mevlana'nın babası Bahaettin Vele't'in yazmış olduğu söylenmektedir. Yine müzenin iki tarafında balık resmi olan ve mermere mahkûk سنة ثمانية وعشروسمائة ibareli bir kitabe daha vardır.

*Asar-ı Atika (Eski Eserler) Müzesi'nden: Konya'da Alaattin Camii
Kur'an'ı Kerim Rahlelerinden*

*Asar-ı Atika (Eski Eserler) Müzesi'nden: Konya'da Alaattin Cami
Kur'an'ı Kerim Rahlelerinden*

Selçukiler çini mozaigine ne kadar ehemmiyet verdiler ise tuğla mozaiginde de aynı rağbeti gösterdiler. Tuğla mozaikleri icabına göre bazen bütün sathıyla ve bazen de kenarlı olarak lazım gelen mahallere konuldu. Mevcut olan bir kitabe, işbu tuğlaların Tus şehri mimarı Mehmet bin Mehmet'in eseri olduğunu bildirmektedir. Binaenaleyh (*bundan dolayı*) menşeinin (*kökeninin*) İran olduğuna artık şüphe yoktur. Akşehir'de on beşinci asırda vücuda getirilen Seyyit Mahmut Türbesi'nde bunlara mümasil tuğlalar bulunduğu ve Musullu Ahmet bin Abdullah'ın buraya vaz-ı imza (*imza koyduğu*) etmiş olduğu görülüyor.

Şu malumatın ise kıymeti vardır; çünkü bize bu nevi tezyinatın esasen menşei olan memleketi irae eder. Tuğla -agleb-i ihtimalata (*büyük ihtimallere*) nazaran (*kıyasla*)- bir Babil ihtiraıdır (*türetmesidir*); minakâri tuğlaların istimali de el-Cezire kıtası dâhilinde en kadim zamanlara aittir.⁷ Çini mozaiklerinin güzel numunelerine miladi 1269 senesine doğru amel-i Kelük bin Abdullah tara-

⁷ "Anadolu'da Selçuk Abideleri", *Yeni Mecmua*, S. 21

findan inşa edilmiş olan Sahip Ata Camii'nde tesadüf ederiz. Camiin çini mozaiklerinden istalaktitli gayet zengin bir mihrabı vardır. Aynı zamanda bu numuneler, Türbe-i Muhittin'de görülür. Vaktiyle iki minaresi olan Sahip Ata Camii'nin minarelerinden biri yıkılmıştır. Minarelerin kaidelerinde tuğla mozaiklerinin numuneleri vardır. Eserlerde yazının da mühim bir mevkii görülür. Abidelerde güzel yazılar mebzulen (*bolca*) istimal edilmiştir. Harici kısmın bazı mahallerine kitabeler konuldu. Sahip Ata'nın kapısı ile pencerelerinin üzerindeki büyük hücrenin pervazını örten yazılar güzel bir numunedir. Karatay'ın ise daha zengin ve çiçekli bir kufi hat ile vücuda getirilmiş bir frizi vardır. Bu abidelerde biraz barok üslubunu temsil eden şekiller ile karşılaşılır. Burada İrani (*İranlı*) çinicilerinin de çalışmış oldukları görülüyor.

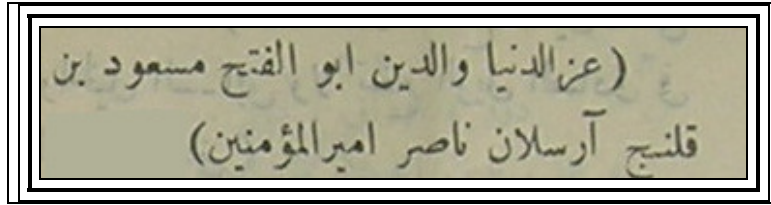
Konya'da Alaattin Camii Minberinin Tezyinatından

Selçukilerin yapmış oldukları camilerin en kıymetlilerinden biri de Konya'daki Alaattin Camii'dir. Bu cami, sütunlu olarak yapılmıştır. İnşasına Keykavus-ı Evvel tarafından başlanmış, kardeşi ve halefi büyük Alaattin Keykubat tarafından 1220-1221 tarihinde ikmal ettirilerek (*tamamlatılarak*) kendi namına izafeten (*ait olarak*) tevsim edilmiştir (*adlandırılmıştır*). İçindeki kıymetli sütunların adedi elli kadardır. İçerisi gayr-i muntazam (*düzensiz*) bir mustatil (*dikdörtgen*) şeklinde olup müstevi (*düz*) ve toprakla örtülü sakfı (*çatısı*) vardır.

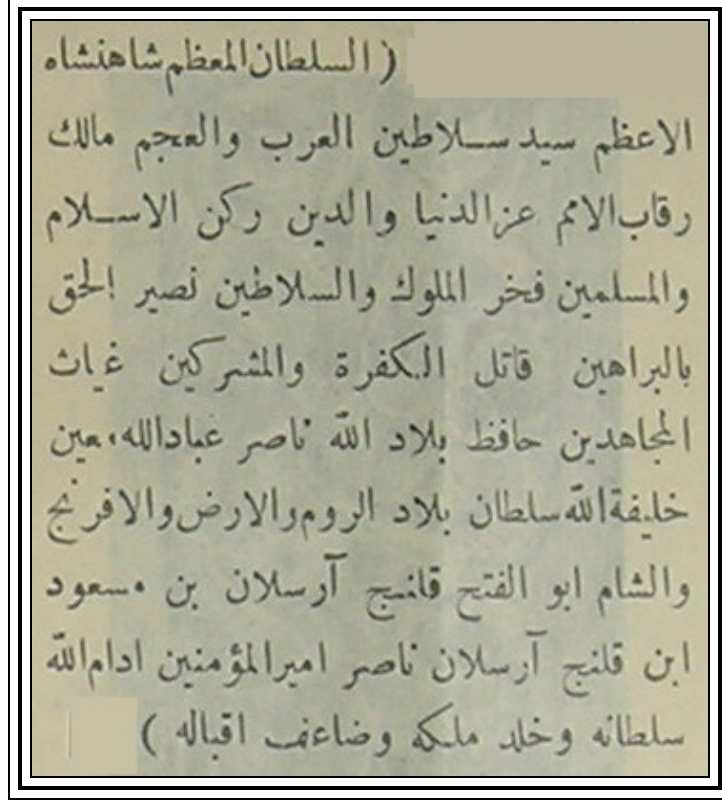
*Konya'da Alaattin Camii Minberinin
Ahşap Tezyinatından Bir Kısım*

Mihrabının tezyinatı yüksek bir zevkin eseridir. Camiin taksimatı (*bölümlenmeleri*) oldukça karışıktır. Bu binayı inşa noktasından üç kısma ayırabiliriz. Birinci kısım, ortada çinili bir kubbe ile gayet masnu bir mihrabı ve minberi taşır. Buradaki çinilerin birçoğu düşmüştür. Ufak bir tamir esnasında bu güzel çiniler dikkatsizlik yüzünden yok olmuştur. Buranın İkinci Kılıçarslan tarafından bina ettirilmiş olduğu rivayet edilir. Minber, gayet zengin ve baha biçilemeyecek bir kıymete malikdir. Abanoz ağacından ve birbirine girift ve müteaddit hendesi şekiller ile vücuda getirilmiştir. Üzerinde üç kitabe vardır. Birinci kitabe:⁸

⁸ Bu kitabede hükümdarın unvanı Rüknettin olması icap eder ki bazen kitabelerde bu gibi hatalara tesadüf edilir.

İkinci kitabe:⁹

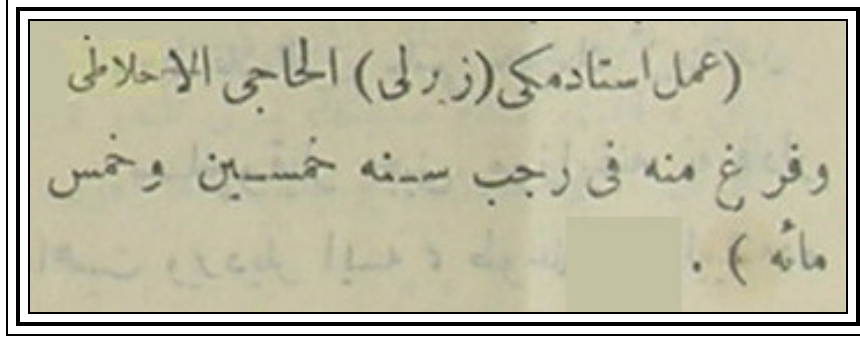
⁹ 1339'da neşredilen "Konya Rehberi"nde bu kitabenin sonu şöyle yazılıdır:

(وضاعف اقباله)

1330 senesinde "Konya Vilayeti Salnamesi"nde ise

(وضاعف اقتداره)

olarak yazılıdır.

Üçüncü kitabe:¹⁰

Rivayetler hariç minberin ustasının ismi kuvvetli delillere istinaden hâle edilmiş değildir. Minber kapısının çerçevesinin çukur silmesinde 551 saltanata calis olan (*tahta oturan*) İzzettin Kılıçarslan-ı Sani bin Mesut kendi ismine olarak ikinci kitabeyi koydurmuştur ki saltanat makamının o zaman ahzetmiş olduğu (*aldığı*) tekmil (*bütün*) elkab (*lakaplar*) ve unvanları muhtevidir (*kapsar*). Minberin kapı kanatlarından biri vaktiyle sirkat edilmişti (*çalınmıştı*) diğer kanadı ise İstanbul'da, müzede saklanmaktadır. Aynı minbere benzeyen bir minber de Aksaray'da Karamanoğlu İbrahim tarafından yaptırılmış olan Ulu Camii'dedir. Bu minber de Rüknettin Mesut-ı Evvel namına konmuştur. Alaattin Camii'nin müezzin mahfelinde Ebu Abdullah Mehmed es-Semerhandi ismindeki bir hattatın yazmış olduğu 612 tarihini havi, kıymetli bir Mushaf (*Kur'an*) vardır. Camide Anadolu'nun en eski ve kakma işlemeli şamdanları, gayet itina ile örülmüş halıları, kilimleri mevcuttur.

İkinci kısım, birinci kısmın solundadır. Burada bir mihrap vardır. Üçüncü kısım ise birinci kısmın sağındadır. Bu kısımlar, o kadar ehemmiyete şayan değildir. Camiin en kıymetli eserleri mihrap ile türbedir. Mihrap, biraz Arap tarzını andırmaktadır. Türbe ise sekiz dı'lı (*kenar*) olan planı ve ehram (*piramit*) şeklindeki çatısı ile doğrudan doğruya başka bir memleketten alınmış bir mimari gibidir. Zanna göre gerek minber gerekse türbe, İkinci Kılıçarslan tarafın-

¹⁰ 1339'da neşredilen "Konya Rehberi"nde bu kitabe

(عمل استاد مكي زيرلى)

ve 1330 senesi "Konya Salnamesi"nde ise

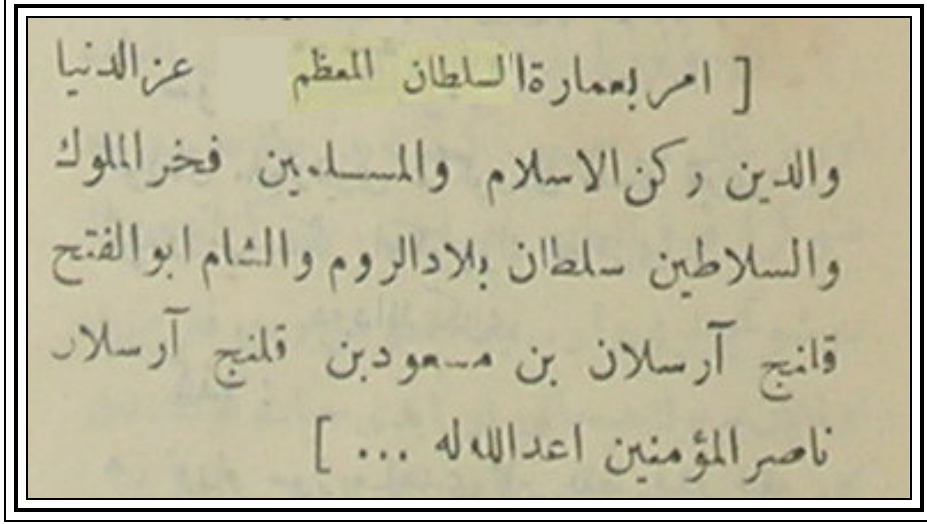
(عمل استاد بوله)

yazılıdır.

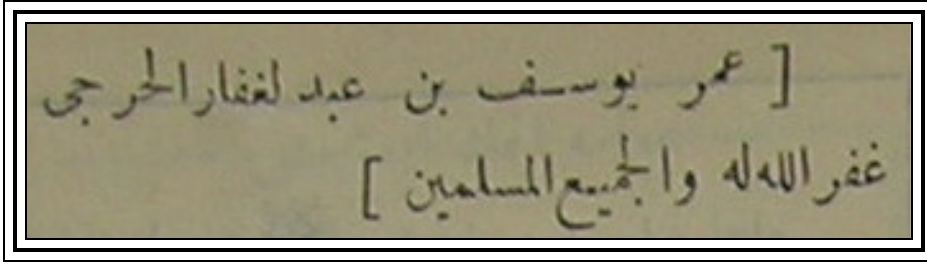
dan vücuda getirilmiş daha eski bir binaya aittir. Alattin Camii de işte bu binanın tahavvül (*değişme*) ve tevessüünden (*genişlemesinden*) ibarettir. 1917 senesinde İstanbul'da çıkan *Yeni Mecmua*'nın 19. nüshasında Mösyö Gustave Mendel'in "Anadolu'da Selçuk Abideleri" unvanlı makalelerinin altında şöyle bir şerh (*açıklama*) var: "İşte planın gayr-i muntazam olmasına ve cepheye tenazur (*simetri*) bulunmamasına sebep de budur. Filhakika (*gerçekten*) türbe, eğer inşası 1220-1221 tarihinde hitam bulmuş (*bitmiş*) olan camiin muasırı (*çağdaşı*) olmuş olsa idi, 1210 sensinde vefat eden Keyhüsrev ile 1192'de irtihal eyleyen (*ölen*) pederi Kılıçarslan'ın tabutlarını havi olması mucib-i istiğrab olurdu (*şaşılmaması gerekirdi*). Hâlbuki türbenin haricinde mevcut olan bir kitabe bu türbenin bizzat Kılıçarslan tarafından inşa olunmuş olduğu ve kezalik (*aynı biçimde*) minberin kapısı balasına (*üstüne*) mahkûk (*kazınmış*) bulunan diğer bir kitabe dahi aynı sultanın emriyle bina edildiğini bildirmektedir. O hâlde netice binnefse (*kendi kendine*) tezahür etmiş (*ortaya çıkmış*) oluyor. Türbenin ait olduğu ve minberin dahi evvelce mevzu bulunduğu ilk camiin planına gelince bunu da belki mahallinde tetkikat, itinakârane (*özenli bir şekilde*) icra ederek istihraç eylemek (*sonuç çıkarmak*) mümkün olur."

Alaattin Camii'nin mimarı Suriyeli Mehmet ibn Kular ed-Dıvışki namında bir zattır. Camiinin birçok kısmında Suriye inşa tarzından doğmuş sistemlere tesadüf edilir. Camiinin sonradan örülmüş kapısı da tetkik edilmeye değer bir eserdir. Bu kapı, duvardan içeriye doğru girerek bir hücre hâlini almıştır. Bu kapının methal (*giriş*) tarafında birer küçük sütun vardır ki üzerleri münkesir hatlar (*kırık çizgiler*) olarak yivli oluklar ile tezyin edilmiştir. Bu sütunlar, kısmen korent sütunlarına benzer. İç kısmında da bazı sütunlar vardır ki bunlar da sanat nokta-i nazarından tetkike şayandır.

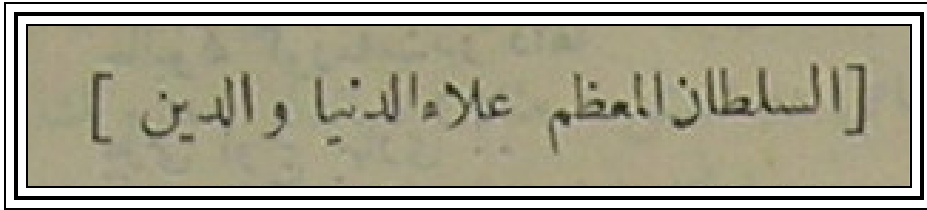
Camiinin şimal (*kuzey*) cihetindeki (*tarafındaki*) türbe de plan itibarıyla sekiz dıllı muntazam bir menşurdur (*prizmadır*). İçerisi ise ehram (*piramit*) şeklindedir. Burada Rüknettın Mesut, İzzettın Kılıçarslan-ı Sani (*II. Kılıçarslan*), Gıyasettin Keyhüsrev-i Evvel (*I. Gıyasettin Keyhüsrev*), Alaattın Keykubat-ı Sani (*II. Alaattın Keykubat*), Rüknettın Süleyman, Rüknettın Kılıçarslan, Gıyasettin Keyhüsrev-i Salis'in (*III. Gıyasettin Keyhüsrev*) kabirleri vardır. Türbenin harici kemerinde şu kitabe kalmıştır:

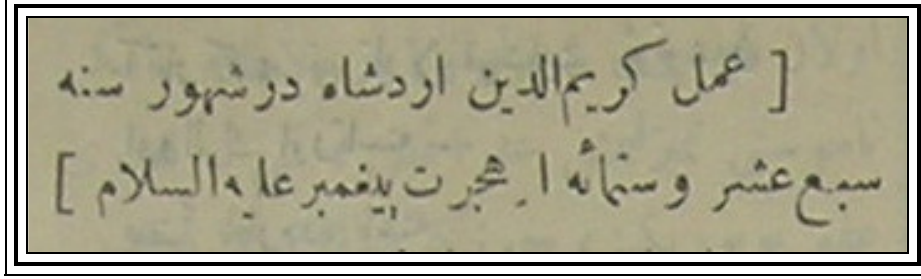
Türbenin dış cephesinde ve şimale nazır (*bakan*) cihetinde mimarının ismi havi bir yazı vardır:

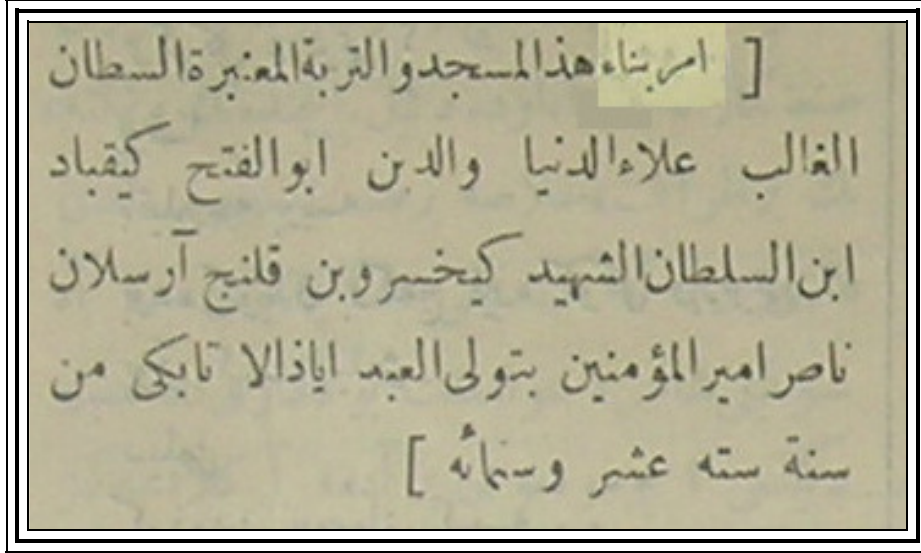
Camiin cümle kapısının üzerinde dairevi (*dairese*) bir çini levha görülür. Beyaz harflerle şunlar yazılıdır:

Bunun etrafında ise bir kitabe daha vardır:

Büyük kapının sol taraf cephesinde şu kitabe nazar-ı dikkati celbeder:

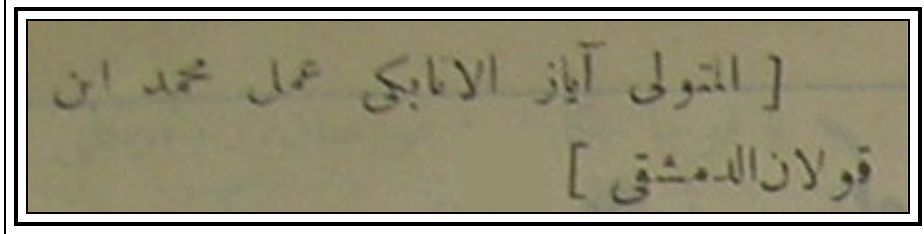
Yukarıda da beyan edildiği vechle mermer duvarla örtülmüş olan kapı, beyzi (*oval*) şekilde bir kemerle çevrilmiştir. Ufki (*yatay*) silmeler arasında yedi tane siyah ve beyaz mermerden yapılmış bir eşik vardır ki etrafı da iki renkli nısf-ı dairelerle (*yarım dairelerle*) hat ve nakışlar ile tezyin edilmiş olup bir kitabeyi de ihtiva etmektedir:

[بسم الله والسلام على رسول الله تم هذا
 بيت الله السلطان المعظم علاء الدنيا والدين
 ابو الفتح كيقبا. ابن السلطان السعيد الشهيد
 كيخسرو بن قلنج آرسلان بن مسعود
 ناصر امير المؤمنين على يد العبد الفقير المحتاج الى
 رحمة الله آياز المذلي الا تا بكي سنة سبع عشر
 وستائه]

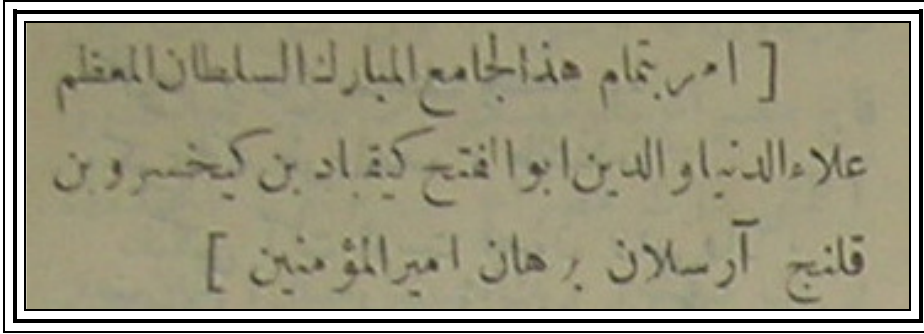
Diğer bir kitabe de şöyledir:

[بسم الله الرحمن الرحيم امر بعمارة هذا الجامع
 السلطان الغالب غز الدنيا والدين سلطان البر
 والبحرين ابو الفتح كيكوس بن كيخسرو بن
 قلنج آرسلان برهان امير المؤمنين في شهر
 سنة ستة عشر وستائه بتولى العبد المحتاج الى
 رحمة الله آياز الا تا بكي]

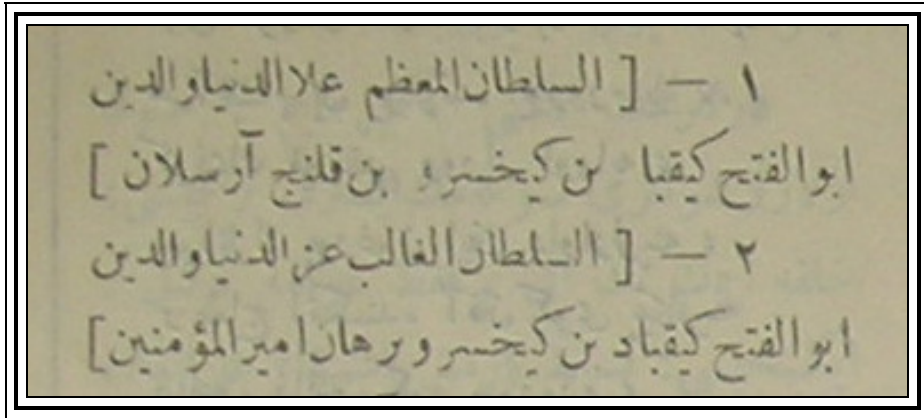
Aynı cephede başka bir kitabe de şöyledir:¹¹

Bundan sonra da şu kitabe nazarı dikkati celbeder:

Camiin garp (*batı*) cephesinde ise iki kitabe görülür:

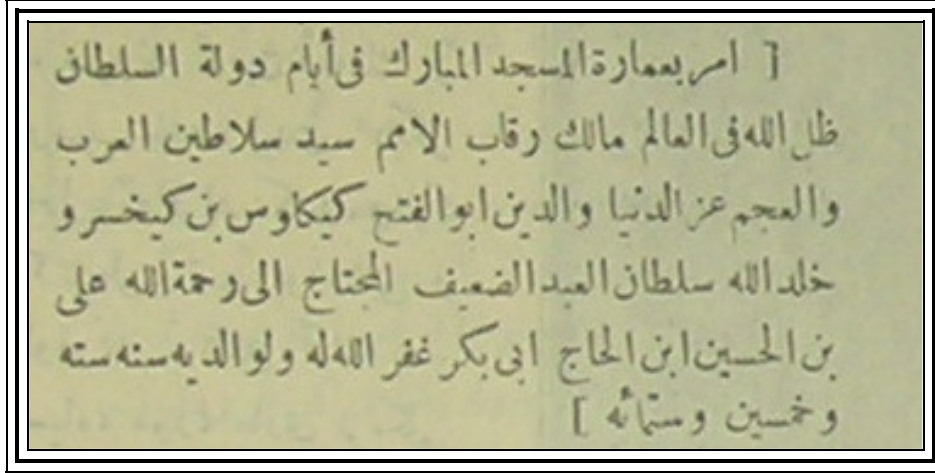
¹¹ Bu kitabeden inşaatın İzzettin Keykavus'un ve Alaattin'in başkumandanı olan Ayaz (Ayas)'a havale edilmiş olduğu mumaileyhin (*adı geçenin*) de Suriye'den celbettirdiği Mehmet ismindeki mimara inşaatı deruhte ettirdiği (*üstlendirttiği*) anlaşılıyor.

ANADOLU'DA SELÇUK SANATI¹²

-3-

Selçukilerin Konya'da bırakmış oldukları eserlerin içinde nakışlar ve tez-yinlerin üslubuyla misli (*benzeri*) ender bir numune de H. 656 tarihinde inşasına başlanılan Sahip Ata Camii'dir. Kapı hücrelerini tezyin eden istalaktitler, girintili hat ve nakışlar hakikaten hayrete şayan bir maharetle yapılmıştır. Vaktiyle tara-feyni çivi tabir edilen başlıklarla süslü iken sonradan bu zarif girihcikler (*dü-ğümçükler*) kırılıp mahvolmuştur. Büyük kapısının yanındaki oluklu minareler, mabede ayrı bir güzellik bahşederdi. Bilahare (*sonradan*) sol tarafındaki minare, kapının en üst kısmına kadar yıkılarak cepheye bir boşluk ilave etti. Sahip Ata, Gıyasettin Keyhüsrev-i Salisi'in veziri idi. Sanatkârının ismine bir kitabe ile vâ-kıf oluyoruz: Amel-i Kelük bin Abdullah.

Camiin bazı kısımlarında barok izlerine tesadüf edilir. Kemerlerin ikisinin satırlarını bir takım karışık tezyinler kaplamaktadır. Diğer bir kitabe şöyledir:

Kapıdan içeriye girilince bir meydanla karşılaşılır. Meydandan sonra cami-in iç kapısı gelir ki bu güzel ve muntazam işçilik ile nakışlı küçük kapının üze-rinde şu kitabe oyuludur:

¹² Nurettin İbrahim, "Anadolu'da Selçuk Sanatı 3", *Millî Mecmua*, C. 9, S. 99, 1 Kânunuevvel 1927, s. 1595-1597.

[اصدق الحديث كتاب الله واوثق العرى كلمة التقوى]

Selçukiler minarelerini iri ve gayet muntazam hendesi şekilleri havi ve mozaik tarzında imal edilmiş çini levhalar ile tezyin ederlerdi. Bugüne kadar muhafaza edilen Selçuki minarelerinde bunu pekâlâ görebiliriz. Bu camide kapı çerçevesi yukarıya doğru ve mustatil olarak çıkarken iki yandan içeriye doğru meylederek bir müselles (*üçgen*) teşkil edip bir noktada birleşmektedir. Yanlardaki birer madalyon ile kapı ve pencerelerin üzerlerini büyük hücrenin pervazlarını setreden (*gizleyen*) kufi hattan müteşekkil friz, binaya pek güzel bir tezyin tesiri yapmaktadır. Mihrabı istalaktitli olarak hendese-i hattiyeli (*geometrik çizgili*) ve yıldızlı çinilerle yapılmıştır. Camiin arkasında Sultan Hamamı'nun karşısında bir mahal vardır ki vaktiyle burası tekye (*tekke*) olarak inşa edilmiştir. İnşa tarihi 678'dir. Bilahare mescit olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kapısının üzerindeki kitabe de buna kuvvetli bir şahittir:

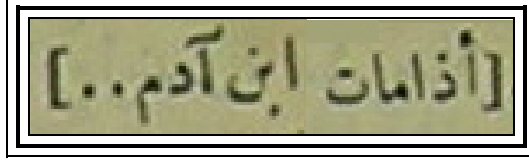
[حسبى الله بنى وانشأهذه الخانقاه المبارك منزلاً]

لعباد الله الصالحين ومسكناً لاصحاب الصفة المتفقين في أيام
دولة السلطان المعظم ظل الله في العالم غياث الدنيا والدين
ابى الفتح كينخسرو بن قلنج أرسلان برهان ايرامونين
خلد الله ملكه او ابد دولة العبد الضعيف الراجى رحمة الله
اللطيف على بن الحسين بن الحاج ابى بكر تقبل الله منه في
شهور سنة ثمان وسبعين وثمانه [

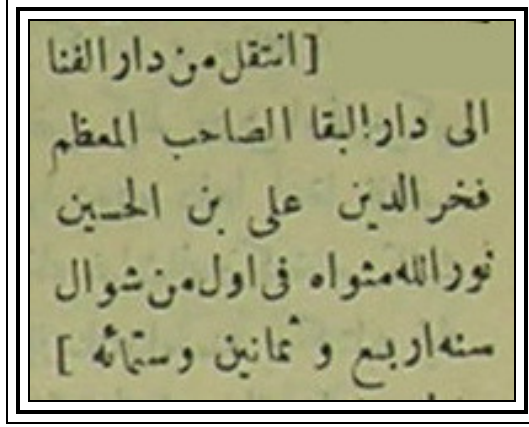
[الملكى الناصرى الكبيرى الغازى المجاهدى
المرابطى العالمى]

ibaresi ise mescidin mihrabını sekiz defa tekrar etmektedir.

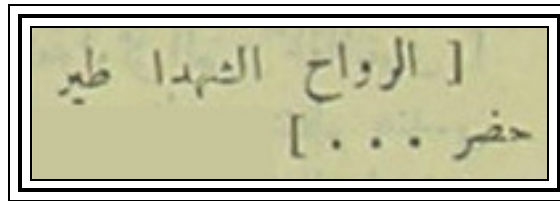
Sahip Ata, kendi türbesini daha sağlığında kendi camiinin yanına inşa ettirmişti. Türbenin ikmalinden on altı sene sonra da vefat etti. Türbede altı kabir vardır ki biri Sahip Ata'ya aittir. Kabrin başında:

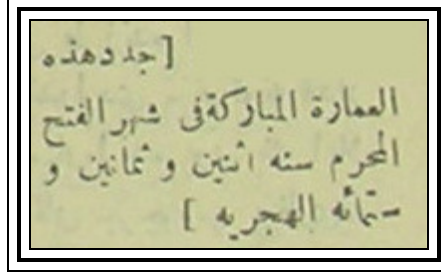
hadis-i şerifi ile arkasında:

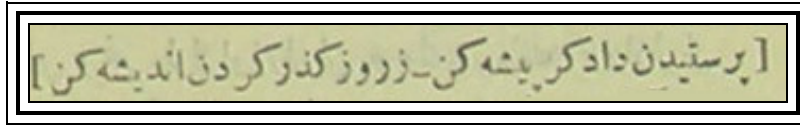
cümleleri yazılıdır. Sandukaların altlarında ızgaralı mahzenler vardır. Cesetler buraya konmuştur. Selçukilerde büyük kimseleri bu suretle tedfin eylemek (*gömmе*) prensip hâlinde idi. Diğer kabirler aile efradınıdır (*bireylerinin*). Bunların kitabeleri kısmen bozulmuş ve okunmaz bir şekil almıştır. Siyah, mor, mavi renkli çiniler ile yazılar türbenin dâhiline başka bir güzellik vermektedir. Oldukça büyük bir kemer üzerinde şöyle bir hadis vardır:

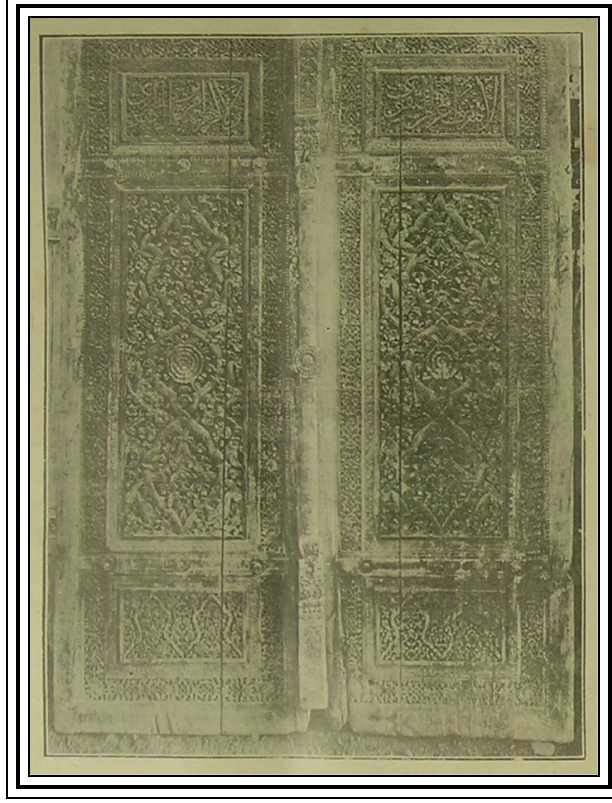
nihayetinde şu cümleler okunur:

Mescide karşı olan yukarıdaki pencerede Firdevsi'nin bir beyti nakşedilmiştir:

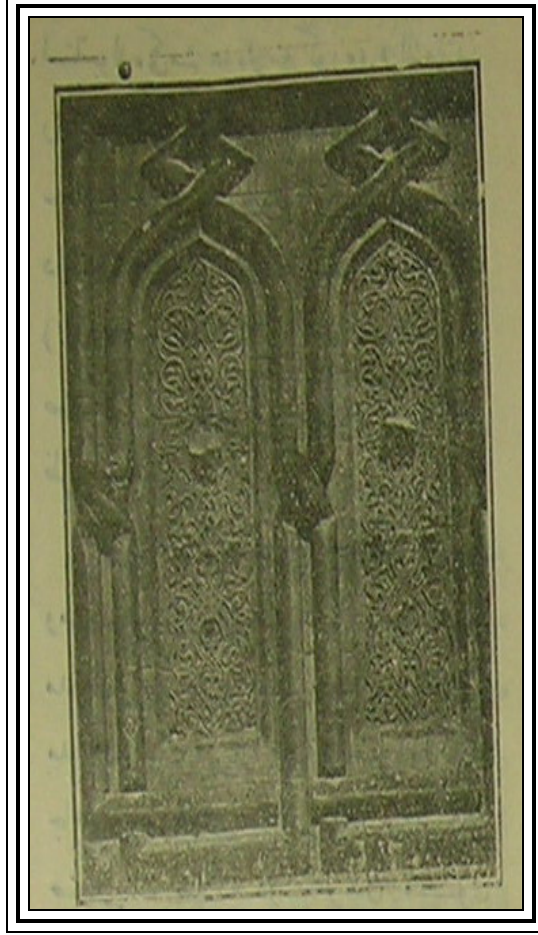

Sahip Ata Fahrettin Ali, İzzettin Keykavus ile Rüknettın Kılıçarslan-ı Rabi'nin (IV. Rüknettın Kılıçarslan) müştereken saltanatları zamanında İzzettin Keykavus, vezirlik yapmıştı. Müşarünileyh, hayrat yapmak ile tanınmış ve sevilmiş mübarek bir zat idi.

*Konya'da Sahip Ata Camii Kapısı
(Aslı İstanbul Evkaf Müzesine Nakledilmiştir.)*

Sahip Ata, hicretin 688 senesinde İzzettin Keykavus-i Sani'nin saltanatı zamanında Darü'l-Hadis (*hadis ve bunun ilgili şeyleri öğretme yurdunu*) (İnce Minare) i inşa ettirdi. Camiinin bilhassa kapısı çok zengin frizlerle fevkâlâde bir maharetle tezyin edilmiştir. Kapının kadesiyle üst kısım, yekdiğerine (*birbirine*) müsavi (*eşit*) değildir. Kapının ortasında bazı ayetler ve bu ayetlerin etrafında Sure-i Feth yazılıdır. Etrafı saran kabartma nakış ve yazılar, kapıya iyi bir ziynet (*süs*) bahşetmiştir. Buraya bakanlar ilk nazarda (*bakışta*) yüksek bir işçiliğe şahit olarak gözlerinin önünde gayet mahirane (*ustalıkla*) iplik yerine taştan işlenmiş bir dantela numunesiyle karşılaşırılar. Kapının zemininden bir adam boyu kadar bir irtifaın (*yüksekliğin*) sağında yukarıya doğru çıkan sülüs bir hat ile yazılmış olan Kur'an ibareleriyle mestur (*örtülü*) iki kitabe, kapı kemerinin anahtar taşını sararak yukarıya doğru çıkıp üstteki büyük madalyonun üzerini de bir defa

*Konya'da İnce Minare'nin
En Alt Kısımındaki Tezyinlerinden Bir Kısım*

daha katederek en üst kısımda olması icap eden kornişin¹³ üstünde de devam ettikten sonra tekrar aşağıya doğru inmiştir. Diğer kısımlarda vücuda getirilmiş olan kabartma yaprak tezyinleri de hemahenk (*denk*) olarak kapının cephesine bir güzellik vermiştir. Burada büyük bir üstadın kafasından doğan bir zekânın mahsulü bütün üryanlığıyla kendini gösterir. Çivi başlarının, küçük sütunların yukarı ki kısımlardaki nebati şekiller şeklindeki başlıkların, köşelerde görülen burgaçların, pervazların hat nakışlarının vücuda getirdiği düğümlerin fevkâlâ-

¹³ Bu kornişin sonradan düşmüş olduğu kuvvetle zannedilebilir.

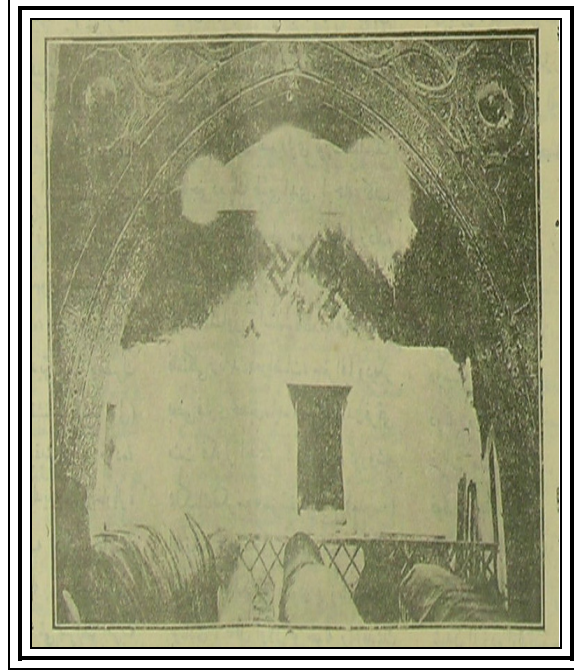
de bir kıymete malik olduğuna hiç şüphe yoktur. Stilize edilerek sarkıtılan yaprak ve çiçekler bir bediadır. Mimari tarzı, barok mimari tarzını andırmaktadır ki bununla da barok mimarisine bir nazire olarak (*benzetilerek*) yapıldığı anlaşılmaktadır. Sağ tarafta ince ve mevzun (*düzgün*), sırçalı tuğlalarla çini mozaiği şeklinde kabartma ve oluklu çifte şerefeli bir minaresi vardır ki 1901(1317) tarihinde minareye yıldırım isabetiyle birinci şerefeye kadar tamamen yıkılarak bu güzel ve sanatkârane çalışılmış düz çinilerden bir eser bile kalmamıştır. Camie ince minareli denmesine sebep, minaresinin gayet uzun ve ince olmasıdır. Birinci şerife ile ikinci şerefenin arası, minarenin zemin basamağından birinci şerifeye kadar olan mesafeden irtifa itibarıyla biraz daha kısadır.

Camiin yüksek bir kubbesi ile etrafında ufak hücreleri havi oldukça geniş bir meydanı vardır. Kubbenin kemerleri güzel çini parçalarıyla tezyin edilmiştir. Burada vaktiyle hadis talim ve kıraat ettirilirmiş (öğretilir ve okutturulmuş). Bu da Kelük bin Abdullah'ın eseridir.

Sahip Ata, Konya'da yukarıda bahsettiğimiz mabetlerden başka Sahip Ata Camii'nin karşısındaki Çifte Hamamı (Sultan Hamamı)'nı ve bazı çeşmeler, evler inşa ettirdikten maada Sivas'ta Çifte Minareli Cami'yi, Gök Medrese'yi; Ilgın'da kaplıca, Akşehir'de Taş Medrese, [Sultandağı'nda kervansaray] ile Kayseri'de bir medrese yaptırmıştır.

Kapısının zarafetiyle iştihar eden (*tanınan, ün salan*) Karatay Medresesi de Konya'daki Selçuk eserlerinin mükemmellerinden biridir. Medrese, Alaattin Camii'nin şimal cihetinde olup kapısı gök ve beyaz mermerler yontulup yerlerine yerleştirilerek vesair hatlar ile vücuda getirilmiştir. Burada da diğer Selçuk kapılarında tesadüf ettiğimiz fevkalade bir işçilik nazar-ı dikkati celbeder. Bilhassa kapının kemer altındaki kısım, çıkıntılar ile kapıyı ayrıca tezyin eylemiştir. Kemerin üstündeki çivi başları ihtimam ile yapılmıştır. Buradaki bir kitabe de şu satırlar nakşedilmiştir:

قال الله تعالى ان الله لا يضيع اجر المحسنين
امر بهذه العمارة المباركة في أيام السلطان الاعظم
ظل الله في العالم علاء الدنيا والدين ابو الفتح كيكياوس
بن كيخسرو بن كيقباد بن السلطان الشهيد
كيخسرو بن قلنج أرسلان قره طای بن عبد الله
في شهر سنه تسع واربعين وستائه غفر الله لمن امره

Konya'da Sahip Ata Türbesi Dâhili

Bu kitabeden başka medreseyi bir kat daha zenginleştiren muhtelif hadiseler dahi vardır. Medrese H. 849, M. 1250 tarihinde İkinci Keykavus'un saltanatı

zamanında vezirlik etmiş olan Karatay bin Abdullah (Emir Celâlettin) tarafından inşa ettirildi. Rivayetlere nazaran bu medresenin karşısında aynı şekilde ve Karatay-ı Sagır (*Küçük Karatay*) namında bir medrese daha vardı. Fakat mürur-ı zamanla (*geçen zaman içinde*) mahv ve harap olmuştur.

Selçuk medreseleri hemen hemen aynı şekilde yapılmıştır. Ortada geniş bir avlu ve bu avlunun etrafına müderris (*hoca*), müstahdem (çalışanlar) ve talebelere mahsus odalar, müzakerehaneler (*çalışma odaları*) ilave edilirdi. İşte, Karatay Medresesi bu şekilde inşa edilmiştir. Yalnız buradaki fark, avlu yerine kubbe ile örtülü olarak murabba (*kare*) şeklinde bir meydan yapılmış olduğudur. Kubbe dâhiline girildiği zaman Karatay'a ait türbe ile revağın (*sundurmanın*) altında bulunan dersane veya mescit ile karşılaşılır. Medresenin eski hücreleri yıkılmış olduğundan yeniden kerpiç olarak mazideki numuneyi irae etmek için çalışılmış ise de yenilerin asli kıymetini mahvetmiş olduğu aşikârdır (*ortadadır*). Burada tezyinatın mebzuliyeti (*çokluğu*) ilk nazarda anlaşılır. Selçuki eserlerinde gördüğümüz yüksek işçilik ve kıymetli nakışlar, halk da dâhil olduğu hâlde sultan ve vezirlerin bedii eserlere son derece meftun olduklarını ispat ediyor. Medresenin methalini bazı kimseler Alaaddin Camii'ne benzetirler ki burada görülen şekil ve tezyinatın Alaaddin Camii ile bazı farklar gösterdiği inkâr edilemez. Türbenin kubbesi dört askı üzerinde ve masnudur. Bu askıların her birinin müşterek re'sleri (*başları*) birbirine bitişik iki duvarın dıl'larından birleşerek beş müselles teşkil etmektedir. Türbe, gayet zengin çini mozaikleri ile tezyin edilmiştir. Müselleslerde siyah çinilerden kitabeler, Selçukilerde çinicilik sanatının büyük bir saltanat ile yaşamış olduğunu ifade eder. Yeşil bir zemin üzerinde siyah ve muntazam kufi bir hat ile Çihar-Yar-i Güzin-i Hazeratı (*Dört Hâlîfe*)'nın isimleri yazılarak kubbenin alt tarafına yine kufi hat ile Fatıha Suresi nakşedilmiştir. Burası, âdeta kufi hat ile çini levhaların hendesi tezyinlerine ait zengin bir meşherdir (*teşhir yeridir*). Medresenin kapı açıklığının tarafeynine (*iki tarafına*) burma sütunlar konulmuştur ki bunlar Korint sanatındakilere benzemekte olup kaideler ise üçüncü miladi asırdan itibaren Asya-yı Sugra'nın büyük sanat medeniyeti yaşamış olan Yunan-Roma devrinde gördüğümüz bazı abidelerdeki şekillerin az çok aynıdır. Kemerin istalaktitli olarak masnu konsolları ile kemerin üst tarafındaki büyük çivi başları tarihî rivayetlere nazaran mücevherleri takliden yapılmıştır.

ANADOLU'DA SELÇUK SANATI¹⁴

-4-

Selçukiler Anadolu'da hicri dördüncü asırda devlet kurmuşlar ve hükûmetlerini kısmen tam ve müstakil (*bağımsız*) kısmen de yarı müstakil bir tarzda imrar ederken (*geçiriken*) hicri yedinci asır bidayetlerine (*başlangıçlarına*) kadar mevcudiyetlerini muhafaza ve 311 sene ömür sürerek işbu tarihlerde in-kiraz bulmuştur (*dağılmıştır*).

Anadolu Selçukilerine Selçuk-ı Rum (*Anadolu*) veyahut Rum Selçukileri de denmekte olup buna başlıca sebep, Anadolu ve el-Cezire'de Selçuk sülalesinden evvel şarki Roma İmparatorluğu yani Bizans Devleti'nin büyük bir saltanat sürmüş olduğudur. İşte, bugünkü Türk harsı (*kültürü*) dediğimiz başlı başına büyük bir mimari sanatını ilk defa kuran Selçukiler olmuştur. Selçukilerin nefis sanatlara fevkâlâde merbut olduklarını (*bağlı bulduklarını*) yalnız tarih sahifelerinden değil bugünkü nesle yadigâr kalan numunelerden de anlıyoruz.

Anadolu Selçukileri İznik (Nicée)şehrini sonra da Konya'yı payitaht (*başkent*) ittihaz ettiler (*olarak kabul ettiler*). Bunlar, bilahare Konya Selçukileri namını aldılar. Selçukiler, vücuda getirdikleri eserlerde ilk önce muazzam ve millî şekil tespiti için olanca kuvvetlerini sarf ettiler. Böyle olduğu hâlde Acem, Arap, Bizans vesair harsi tesirlere de kısmen kapıldılar. Fakat bu tesirler ancak kendi sanatlarını inkişaf ettirmek (*geliştirmek*) için oldu. Esasen bütün milletler, az çok komşu devletlerinin sanat bilgilerini kendi eserlerinde değiştirerek kullanmışlardır. Bazı sanat müntesipleri (*ilgilileri*) Selçuk eserlerinde tesadüf ettikleri bu ecnebi şekillerini andıran numunelerin tamamıyla Selçuk sanatına yabancı olduğunu ve bu numunelerin diğer milletlerin eserlerinden kopya edilmiş olduğunu kaydederler ki bu doğru olamaz.

Selçukiler, Bizanslılarla daima temasta idiler. Bizanslılardan kız aldılar. Fakat din, yine İslam dini olarak kaldı. Selçukiler, diğer din erbabına tamamıyla hayretbahş ettiler (*şaşırttılar*). Horasan, İran, Azerbaycan, Irak ve İç Anadolu'nun etrafına kâmilten (*tamamen*) bedii eserler yapıldı. Yüksek bir çinçilik mektebi açıldı. Buralarda milliyetleri ayrı sanatkârlar çalıştı. Fakat yapılan ve çalışılan Türk sanatı idi. Selçuk "sarayları ilim merkezi ve âlimler mahfili (*toplantı yeri*) hâlini almıştı. Bu saraylarda, maaşlı şairler bulunurdu. Bizzat kendilerinden şair ve edip (*yazar*) padişahlar da yetişmiştir. Bağdat'ta Nizamülmülk'ün

¹⁴ Nurettin İbrahim, "Anadolu'da Selçuk Sanatı 4", *Millî Mecmua*, C. 9, S. 101, 1 Kânunusani 1928, s. 1629-1630.

yaptırıldığı Medrese-i Nizamiye’de zamanın en büyük âlimleri ders verirdi. Buradan Şiilerle mücadele edecek Sünni ulema yetiştirilmiştir. Yine Nizamülmülk, Nişabur’da diğer mühim bir medrese yaptırmıştı. İlmî müesseseler (*kurumlar*) için bile 600.000 dinar gibi mühim bir para sarf olundu.”¹⁵ Cami, medrese, imaret vesair binaları süsleyen yazılar, kıymetli hattatlar tarafından yazılır, taşçılar bu yazıları oyarlar, çiniciler en nefis çini numunelerini konması icap eden mahallerin vaziyetlerine ve ziyanın (*ışığın*) gelişine göre tanzim ederlerdi (*düzenlerlerdi*).

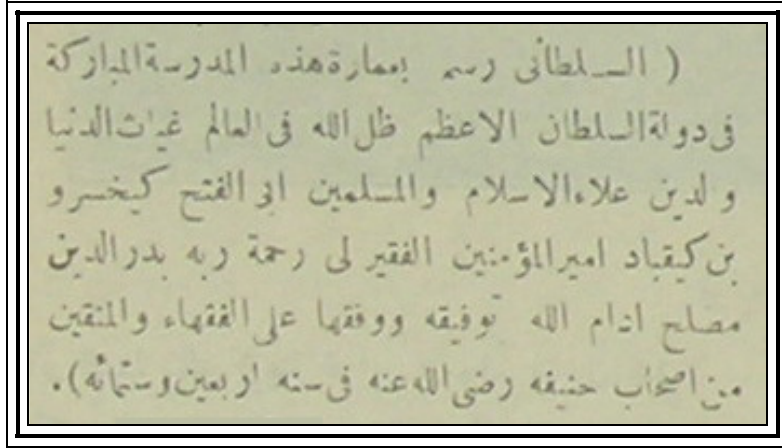

*Konya’da Sırçalı Medrese Kapısı
(Aslı Konya Müzesi’ndedir.)*

Sanat tarihi nokta-i nazarından vesair tezyinleriyle fevkalade ehemmiyeti haiz olan Konya’daki medreselerden biri de Sırçalı Medrese’dir. Burada, sepet kolu tabir edilen Selçuk kemerleri, gayet itina ile yapılmıştır. Selçuk eserlerinde

¹⁵ Rıza Nur, *Türk Tarihi*, C. 3, s. 119.

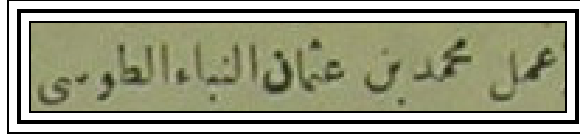
muhtelif işçilerin ve sanatkârların çalışmış olduklarından yukarıda ve diğer yazılarımda da bahsetmişim. Konya'daki Sırçalı Medrese'de de ayrı ayrı sanatkârların çalışmış olduklarını medresenin mimari tarzından ve üslubundan anlayabiliriz. O zamanlar Acem çinilerinin büyük bir mevkii vardı. Tabiatıyla duvarları süsleyen çinileri Acemler yaptılar. Medresenin diğer kısımlarında Ermeniler çalıştı. Suriyeliler ise taş yontmada pek ziyade muvaffakiyet (*başarı*) gösterdiklerinden burada da renkli taşları ve mermerleri yontarak sanatkârene kabiliyetlerini gösterdiler. Diğer milletler fertleri ise kendi bildiklerinde bütün dehalarını meydana koydular. Yalnız şurası da dikkate şayandır ki vücuda getirilen eserlerin hepsi, başlı başına bir medeniyet olmuş olan Selçuk sanatını meydana çıkardı. Bu suretle Selçuk abidelerinin zengin numuneleri, dünyanın her tarafında alaka uyandırdı. Bu muhtelif milliyete mensup olan sanatkârların mahlut (*katışık*) çalışmaları hiçbir vakit Selçuk mimari tarzının kıymetini düşürmedi. Sırçalı Medrese'nin kapısının üzerinde şöyle bir kitabe vardır:

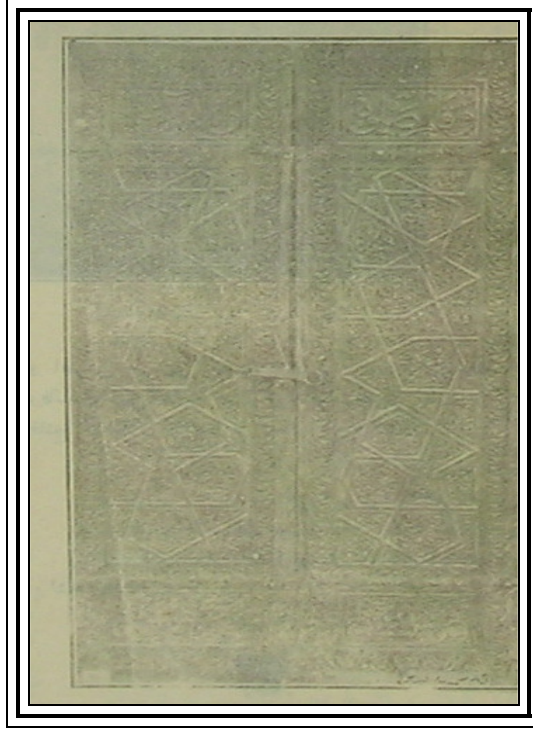
Medresenin kapısından içeriye girilince basık bir revaktan genişçe bir avlu-ya girilir. Buradan dershanenin sivri kemerli revağının renkli ve sırlı tuğlalarla tezyin edilmiş cephesi daha ilk nazarda medresenin kıymetini temaşagerlere (*seyircilere*) ifade eder. Vaktiyle kapı ile dersane arasındaki kısım, lakaydilikten (*ilgisizlikten*) dolayı yıkılmış olduğundan bilahare kerpiçle yeniden yapılmıştır. Tabii eski tarihî kıymetini bu suretle kaybetmiştir. Bu bina, Selçuk mimari tarzının güzel bir numunesidir. Bilhassa gayet yüksek bir işçiliğin mevcut olduğu gibi çiniler de ayrıca tetkike şayandır. Yukarıdaki kitabeden anladığımıza göre medrese, 640 tarihinde ve Bedrettin Muslih tarafından Keyhüsrev-i Sani'nin

zamanında inşa olunmuştur. Burada uzun müddet ilm-i fikh (*fıkıh ilmi*) tahsil ettirilmiş, birçok güzide zevat buradan neşet etmiştir (*doğmuştur*).

Medresede üç mezar vardır. Muhtelif tarzdaki rivayetlere nazaran bu mezarlardan biri Bedrettin Muslih'e, diğerleri de ailesi efradına aittir. Bu da rivayetlerin hakikate en yakın olanıdır. Revakta bazı ayetler meyanında (*arasında*)

yazılıdır ki bu da sanatkârını göstermektedir.

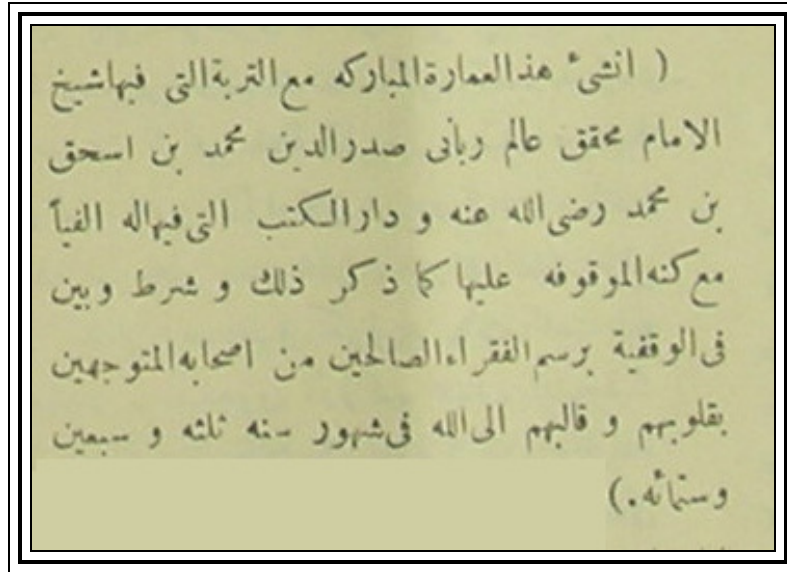
Beyhekim Mescidi'nin Kapısı

Konya'da Selçuk mescitlerinin ahşap kapı vesair kısımlarının tezyinleriyle iyi bir mevki işgal eden Beyhekim Mescidi, Alaattin Tepesi'nin garp cephesine

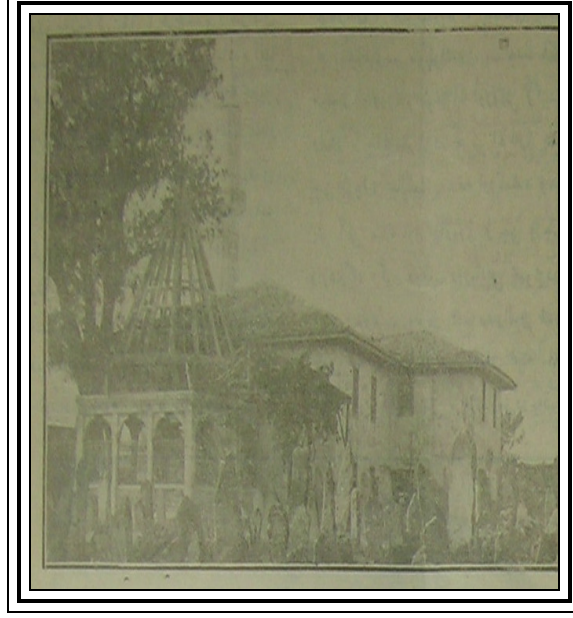
isabet eder. Bu mescitte hiçbir kitabeye tesadüf mümkün olamadı.¹⁶ Mescit oldukça büyük bir dehlizi havidir ki tarafeyninde ufak odalar vardır. Eskiden burada gayet güzel çini tezyinatının mevcut olduğu, bugün bu çinilerin pek az kalan numunelerinden anlaşılmaktadır. İşlemeli, kıymetli pencere kapıları da sökülüştür. Mescidin şekli murabbadır. Ve üzerinde tuğla ile örülmüş kûmbeti vardır. Çinili mihrabı da tahrip edilerek bazı çini parçaları çalınmıştır. [Çini mihrap Almanlar tarafından Berlin'e götürülmüştür.] Kubbe ortasında bundan beş altı sene evvel dairevi bir çini parçası vardı ki bugün durup durmadığı meçhulümüzdür.

Sur haricinde bulunan Şeyh Sadrettin Konevi Camii sanat nokta-i nazarından o kadar ehemmiyete şayan değilse de yine tetkikten hariç bırakılamayacak derecededir.

Camiin dış kapısının üzerinde şöyle bir kitabe görülür:

¹⁶ Bu mescitte herhâlde bir kitabe vardı. Fakat bilahare birçok kadirnaşinas (*kıymet bilmez*) ellerle bu mescidin de kitabesinin sökülmesi olduğunu kabul etmek yanlış olmaz zannındayım.

Şeyh Sadrettin Konevi'nin Türbesi

Bu kitabeli kapıdan geçilince ufak bir koridor ile karşılaşılır ki burada büyük bir kısmı yazma kitapları havi bir kütüphane ile gayet güzel bir seccade vardır. Temas ettiğim zatlar, bu seccadenin Şeyh Muhittin Arabi tarafından hediye edilmiş olduğunu beyan etmişlerdi.¹⁷ Camide gayet kıymetli çiniler ile tezyin edilmiş bir mihrap mevcut olduğu gibi vaktiyle Konya Müzesi'ne nakledilmiş olan camiin bazı kıymetli ahşap kısımları da tetkike şayandır. 671 tarihinde vefat eden Şeyh Sadrettin Konevi'nin türbesi, camiin yanındadır. Burası aynı zamanda oldukça büyük bir mezarlıktır. Türbenin üzeri ahşap ve mahruti (*konik*) bir şekildedir. Zemini ve etrafı mermerler ile yapılmıştır. Bu türbe, şeyhin vefatından iki sene sonra Gıyasettin-i Salis bin Kılıçarslan-ı Rabi tarafından yaptırılmıştır. ©

¹⁷ Bu kütüphane Konya'daki Yusuf Ağa Kütüphanesi ile birleştirilmiştir.